

2022-ci il
Ş u ş a İ l d i r

Bir incisən, gözəl Şuşa!

Şuşa... Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı. Bu adın rəsmiləşdirilməsinin kifayət qədər məntiqi əsası var. Əvvəla, Şuşa XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanın əsas sənətkarlıq və ticarət mərkəzi kimi nəinki Qafqazda, eləcə də Yaxın Şərqi ölkələrində məşhur idi. Qarabağ tacirlərinin səsi-sorağı müxtəlif ölkələrin iri və mədəni şəhərlərindən gəlirdi. İnkişaf etmiş sənətkarlıq sahələrinin zirvəsində isə xalçaçılıq dururdu.

Azərbaycanın cənub-qərbində yerləşən Qarabağ xalça məktəbi əsasən iki regionda - dağlıq və aran zonalərində inkişaf etmişdir. Qarabağın dağlıq zonasında XIX əsrdə xalça istehsalında Şuşa şəhəri də mühüm rol oynayırdı.

XVIII əsrin 50-ci illərinin əvvəllərində Qarabağ xanı Panahəli xan Şuşa şəhərinin əsasını qoyduqdan sonra Qarabağ xalçaçılıq məktəbi bu şəhərdə cəmləşmişdi. Bu zaman Şuşada klassik çeşnili xalçalarla yanaşı, Rusiyadan, eləcə də Avropadan gətirilmiş məcməyi, atırlı sabun, çit və digər müxtəlif məişət əşyalarının üzərindən götürülmüş naxışlardan yeni xalça kompozisiyaları-"Bağcadagüllər", "Saxsıdagüllər", "Bulud" və s. çeşnilər toxunurdu. Qarabağ xalçaçılıq məktəbinin ənənələrinin öyrənilməsi, qorunması və yaşadılması məqsədilə hələ 1985-ci ildə Azərbaycan Dövlət Xalça və Dekorativ-Tətbiqi Sənət Muzeyinin Şuşa filialı yaradılmışdı. Filial 1987-ci ildən Şuşa şəhərində, XVIII əsrin tarixi-memarlıq abidəsi sayılan Mehmandarovların malikanəsində fəaliyyətə başlamışdı və burada Azərbaycan Xalça Muzeyinin əsas fondundan seçilmiş, xovlu-xovsuz xalçalar, xalça məmulatları, bədii tikmə, milli geyim nümunələri, zərgərlik və bədii metal məmulatları nümayiş olunurdu. Təəssüf ki, zəngin, bir-birindən nəfis sənət nümunələrini nümayiş etdirmək üçün çox zamanımız qalmadı...

1988-ci ildə Şuşanın toxpana məşəsinəki nadir ağaclaın kütləvi şəkildə qırılması ilə başladı hər şey. Ermənilər təkca təbiətimizin bu nadir incilərinə deyil, bu yerlərin daşına, divanına, insanlarına da qənim kəsildilər. Qarabağın rayonlarını yağmalayıb, günahsız insanları qətlə yetirdilər, əli baltalı, toplu-tüfəngli bu qatillər körpələrə, qocalara da rəhm etmədilər.

1992-ci ildə Şuşanın başı üzəri qara buludlar aldı. O zamankı rəhbərlik bu qədim şəhərin taleyi barədə düşünmədi, buradakı milli sərvətimizin talan edilməsi təhlükəsi ilə qarşılaşdığımız məqamda belə narahatlıq keçirmədi. Bununla bağlı nəse bir iş görmək istəyənlərin yoluna isə çəpər çəkildi. Lakin vətənpərvər insanları bu yoldan heç nə döndərə bilmədi, Şuşanın sənət nümunələri tam olmasa da, müəyyən qismi talandan xilas edildi. Nə yaxşı ki, tarix bu məqamları, bu məsuliyyətləri anları öz yaddaşında qoruyub saxlaya bilməmişdi, səhifələri vərəqləndikcə bezi qaranlıq mətləblərin də üzünə günəş doğur, işıq düşür...

Sən demə, hadisələrin lap əvvəllərində Azərbaycan Xalça Muzeyinin rəhbərliyi yuxarı təşkilatlara ekspozitlərin çıxarılmasına icazə verilməsi üçün müraciət edir, lakin etiraz cavabı alır. Bu zaman əsl vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirən insanlar məsuliyyəti öz üzərinə götürərək 1992-ci il fevralın 29-da filialda olan əşyaların təxliyyəsini təşkil edirlər. Ekspozitlər Şuşadan çıxarılıb Bərdəyə gətirilir və sonra hissə-hissə Bakıya daşınır, Azərbaycan Xalça Muzeyində yerləşdirilir. Beləliklə, Şuşa filialında nümayiş olunan 246 ekspozitdən 183-ü (80 ədəd xovlu, 35 ədəd xovsuz xalça və xalça məmulatları, 39 ədəd zərgərlik, 29 ədəd bədii tikmə və milli geyim nümunələri) xilas edilir. Təəssüf ki, 63 ekspozit daşınması çətin olduğu üçün çıxarmaq mümkün olmur.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Şuşada yerləşən 8 muzeydən yalnız Azərbaycan Xalça Muzeyi filialının əşyalarının yarıdan çoxunun, dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin ev-muzeyinin isə əşyalarının bir qismi xilas edilir.

1995-ci ilin mayında Beynəlxalq Muzeylər Şurasının Azərbaycan Milli Komitəsi Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxarılmış və həmin ərazilərdə qalmış mədəniyyət sərvətlərini əks etdirən foto, videomateriallar, ekspozitlərdən ibarət "Oda qalanmış mədəniyyət" adlı sərqi təşkil edir, 1996-cı ildə UNESCO həmin ərazilərdə muzey obyektlərinə həsr edilmiş "Azərbaycanın itirilmiş mədəni dəyərləri" adlı broşür nəşr etmişdir.

Təbii ki, bütün bunlar yaşatmaq, tariximizi, mədəniyyətimizi, kimliyimizi itirməmək, nəsilərdən-nəsiləyə ötürmək üçün lazımdır. Azərbaycan Xalça Muzeyinin Şuşa filialının hər il təşkil etdiyi tədbirlər çərçivəsində işğal olunmuş ərazilərimizin anım günləri ürekağnsı ilə qeyd olunur, keçirilən hər tədbirdə Şuşa və işğalda qalan bölgələrimiz haqqında mühazirələr oxunur, nəşrlər hazırlanırdı. Şuşa filialı "Qarabağ" Araşdırma Mərkəzi ilə əməkdaşlıq edərək Qarabağın işğalda olan rayonlarının tarixi, maddi mədəniyyəti, arxeoloji və memarlıq abidələri, etnoqrafiyası, görkəmli şəxsiyyətləri, xalça sənətkarları ilə bağlı nəşr edilmiş materialları və tədqiqat xarakterli məqalələri toplayaraq araşdırılmalı aparılmasını həyata keçirirdi. Artıq neçə illərdir ki, filialın cəfakəş əməkdaşları öz fəaliyyətlərini məsuliyyətlə davam etdirir, bütün bu tədbirlərin Şuşada keçirilməsi arzusu ilə yaşayırdı: "O gün olsun, bu cür tədbirləri muzeyimizin Şuşa filialında, işğal altında qalan digər bölgələrimizin muzeylərində keçirək, bu ekspozitləri aid olduğu öz muzeyində sərgiləyək. O gün olsun, Şuşaya qaıydaq, Şuşa muzeylərində sərqi və bayramlar təşkil edək", - deyirdilər.

O gün isə yaxındadır. İndi Şuşa da, illərlə işğal altında olmuş digər rayonlarımız da azaddır. Biz Şuşaya qayıtmışıq. Vaxtla güllələnmiş, Bakı küçələrində qərib-qərib,

boynubükük illərlə gözələnən Natəvanın, Üzeyirin, Bülbülün bütülləri də öz yurd-yuvasına qayıtlıb. Qayıdan bu dahilərin qəriblikdən qurtulan, bu gün şad olan ruhlarıdır həm də. Danışan dili, dodağı tar-kaman olan Qarabağ! Səndən alıb ilhamını Üzeyir də, Bülbül də... Ruhunu səndən alıb Natəvanın qəzəli. Elə yaranışından mədəniyyət beşiyi, şəhərlərin birincisi, bir incidir Şuşa!

Şəhərin işğalı ilə Azərbaycan xalqının maddi-mənəvi, mədəni irsinə, illərlə formalaşmış təhsil infrastrukturuna da ağır zərbə vuruldu. Ermənilər Şuşadakı bir çox qiymətli tarixi-mədəniyyət abidələrini dağıdıb talan etdilər.

Son tunc və ilk dəmir dövrü abidəsi sayılan Şuşa və Şuşakənd daş qutusu qəbirləri, daş dövrü abidəsi olan Şuşa mağarası, XVIII əsrə dair Şuşa qalasının divarı, Gəncə qapısı, Panah xanın sarayı və kitabxanası, Gövhərağa məscidi, əsas ticarət mərkəzi olan "Rastabazar", İbrahim xanın və onu qızı Qara Böyükxanımın bürçü və qəsrli, xan sarayı, karvansaray və s. tarixi mədəniyyət nümunələri, bu şəhərin mənəvi pasportu olan Dağaltı dəresəsi, Cıdır düzü və digər memarlıq inciləri... Bütün bunlar Şuşanı qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi tanıdırdı...

"Şərqi konservatoriyası" adlanan bu şəhər Cabbar Qaryağdıoğlu, Qurban Pirimov, Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül, Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski, Rəşid Behbudov, Niyazi... kimi incəsənət xadimlərinin vətəni olub.

2021-ci il martın 16-da Şuşaya ikinci dəfə səfər edən Prezident İlham Əliyev bəyan etmişdi ki, Şuşa Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət paytaxtı kimi dünyanı ən gözəl şəhərlərindən birinə çevriləcəkdir: "Əslində, həmişə belə olub. Sadəcə olaraq, mənfur düşmənin bütün tarixi abidələrimizi dağıdıb. Amma biz bərpa edəcəyik. Onların əsl simasını qaytaracağıq. Azərbaycan xalqı Şuşada bundan sonra əbədi yaşayacaqdır".

Şuşa strateji əhəmiyyətli bir şəhərdir və onun Azərbaycan tarixində xüsusi yeri var. Bu səbəbdən yandağmış tarixi abidələrimizin, onların əsl simasının, Şuşanın ilkin, tarixi simasının bərpası vaxtapanan, məsuliyyətli və çətin bir işdir. Prezident Şuşa şəhərini Azərbaycan mədəniyyətinin paytaxtı elan edərək demişdir: "Şuşa buna layiqdir. Hesab edirəm ki, nəinki Azərbaycanın, bölgənin mədəni paytaxtı sayıla bilər. Şuşanın mədəni həyatı zəngin olmalıdır". Program xarakterli bu çıxış bütün xalqımızı səfərbər etməlidir və mən düşünürəm ki, 44 günlük müharibənin qalibi dövlət başçısının hər çağırışını dəstəkləməyə, irəli sürülən təklifləri gerçəkləşdirməyə qadirik.

Qarabağın, onun baş tacı Şuşanın xoş növrəğini görmək hər birimizin mənəvi tələbatına çevrilib indi. Dövlət başçısının Fərmanı ilə 2022-ci ilin "Şuşa ili" elan edilməsi də məhz buna xidmət edir. Cıdır düzünü, Topxanani gəzmək, dağlara, yaylalara qalxmaq, səfəli suyundan içmək, gül-çiçayını qoxlamaq, Xanbülbulün gözəlliyini bir daha gözələrimizə çəkmək, yeni-yeni istedadların ifalanı ilə ruhumuzu təzələmək və dünyaya bir daha bəyan etmək istəyirsən:

*Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah bu dağdan, gah o dağdan.
Axsamüstü qoy uzaqdan
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi...*

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".